

DE MADONNA'S VAN SCHERPENHEUVEL

De Madonna's van Scherpenheuvel
Gesprekken tussen waan en werkelijkheid

Clara Mertens

Omslagfoto © Guy Scholiers

Eerste druk: mei 2013
Tweede druk: december 2017

www.demadonnasvanscherpenheuvel.be

*De Madonna's
van Scherpenheuvel*

Gesprekken tussen waan en werkelijkheid

Clara Mertens

*‘Voor mijn moeder,
de eerste madonna in mijn leven’*

Prelude

Er zijn al talloze boeken geschreven over het ontstaan van mijn dorp, Scherpenheuvel. Historische verslagen over de eik, de inventielegende, het Maria-beeldje, de houten kapel, de stenen kapel, de kerk, de aartshertogen Isabella en Albrecht, het zevenpuntige stratenplan, de bedevaarten enzovoort. Verslagen die in meer of mindere mate accuraat beschrijven hoe het hier allemaal verlopen is tussen 1500 en nu. Het zijn prachtige boeken die de geschiedenis van een dorp, een parochie en een bedevaartsoord samenbrengen tot een geschiedkundig geheel.

Toen ik die boeken begon te lezen, bekreep mij quasi onmiddellijk een bevreemdend gevoel. Ik wilde weten wie de mensen waren die hier woonden toen je 's nachts nog het gejang van huilende wolven kon horen en er enkel een eik op de kale heuvel stond. Hoe leefden zij? Wat waren hun geneugten en smarten? Wat dachten ze over die boom? En later, toen er plots een reusachtige kerk uit de grond rees, die van heinde en verre te zien was, alsof ze halverwege van de aarde naar de hemel reikte, waarom trok dat gebouw commercianten aan als een paardenstront vliegen? Wie waren die inventieve handelaars? Waar lag voor hen de grens tussen geloof en portemonnee? En naarmate de stad in aanzien en inwonersaantal groeide, was Scherpenheuvel dan enkel bevolkt door vrome katholieken? Of waren er ook andersdenkenden?

Ik wilde weten hoe die mensen eruit zagen. Ik wilde hen aan het werk zien op het veld, voor het altaar, in hun graanmolen. Ik wilde kijken hoe ze door de eeuwen heen in die koude, strenge kerk te communie gingen, hoe ze rondstapten tijdens de Kaarskensprocessie, en hoe ze met de moed der wanhoop op hun knieën zaten om de genade van de Moeder Gods af te smeken. Maar veel meer nog wilde ik weten wat ze dachten, wat ze voelden en wat ze te vertellen hadden.

Dus heb ik hen aan het woord gelaten. Ik reisde terug in de tijd, om hen te vinden op hun erf en in de straten van hun dorp, in de hoop dat ze met een vreemdeling wilden praten. De technische aspecten van zo'n tijdreis laat ik hier geheel

in het midden, maar onderschat vooral niet de kracht van de verbeelding. Met mijn pen heb ik een historisch, bij tijd en wijlen vermakelijk portret geschetst van het grootste bedevaartsoord van België, aan de hand van interviews met zes vrouwen die dit Brabantse oord kneedden tot wat het is vandaag. Meer dan vier eeuwen geschiedenis in zes gesprekken, telkens voorafgegaan door een historische beschrijving van de toestand in de lage landen en op de scherpe heuvel, en een schets van de vrouw met wie ik in gesprek ga. Sommige van deze vrouwen zijn echte historische figuren, andere heb ik volledig uit mijn duim gezogen.

Aangezien ik geen historicus ben, mag je van mij niet verwachten dat alle feiten kloppen. Ze zullen in het beste geval bij de werkelijkheid aanleunen. Gelukkig mag een auteur de werkelijkheid ook af en toe naar haar hand zetten. Vergeef mij dus de historische, geografische en kerkelijke onnauwkeurigheden.

Graag wil ik een aantal mensen vermelden die belangrijk waren bij het tot stand komen van dit werk. Mijn diepe dankbaarheid gaat uit naar E.H. Luc Van Hilst, parochiepriester van Scherpenheuvel, en intussen mijn vriend en vertrouwenspersoon. Hij heeft mij tijdens mijn zoektocht met raad en daad bijgestaan. Ook dank ik Hans Devroe, drijvende kracht en coördinator van de Universitaire Werkgroep Literatuur en Media, die mij met zijn geduld, wijsheid en onuitputtelijke kennis van de wereldliteratuur een andere en rijkere visie op de werkelijkheid heeft bijgebracht. Dit boek vond zijn oorsprong in het eindwerk dat ik schreef tijdens de vierjarige opleiding die ik bij hem volgde. Cruciaal was ook Michaël Hanne, archivaris van de Onze-Lieve-Vrouwe-basiliek, die dag en nacht klaarstond om op mijn vragen te antwoorden. Wat zou ik toch zonder hem gedaan hebben?

Bovendien wil ik mijn vier kinderen bedanken, die een jaar lang geluisterd hebben naar mijn zuchten en voorleesmomenten. Zij waren telkens mijn eerste klankbord. Ik hoop dat ik hen iets heb bijgebracht over het dorp waarin ze opgroeien.

De meest belangrijke dankbetuiging is voor mijn geliefde Patrick, die mijn steun en toeverlaat is. Zonder zijn aanmoediging, begrip en mateloze liefde zou dit verhaal nooit zijn afgeraakt.

Nieke
12 december 1587

De grond is zo hard, je zou er geen schop kunnen insteken. Hard van de vrieskou op deze decemberdag, maar nog harder van het bloed en de tranen van stervende soldaten, die op en rond deze heuvel elkaar de duivel aandoen door te beweren dat zij het juiste geloof verdedigen. De opkomende zon kleurt de ijsskoude lucht helder paars. Ik sta te bibberen van de kou en de schrik naast de grote eikenboom waarvan zo velen beweren dat hij een wonderbaarlijk beeldje van Maria draagt. Ik heb niet genoeg kleren aan, merk ik meteen. Mijn jeansbroek, trui en wollen jas bieden geen bescherming tegen de gure, ijzige wind van de 16^e eeuw, die door mij heen jaagt alsof ik in mijn blootje sta. Gelukkig heb ik fatsoenlijke wandelschoenen aan. Maar dat is dan voorlopig het enige waar ik blij om ben.

Ik heb vandaag een afspraak voor een gesprek met Nieke Exelmans, de onfortuinlijke dochter van boer Tuur Exelmans en zijn vrouw Anna. Nieke is 17 jaar en pas bevallen van een zoon. Ik staar in de tegenovergestelde richting van waar de zon net boven de horizon uitkomt. Daar in de verte, ergens in de duisternis tussen de bomen, ligt de hoeve van de Loobosch. Van hieruit, op deze heuvel, is er in westelijke richting niks te zien. Geen huis, geen mens, geen dier beweegt. Er is geen enkel teken van leven.

De eik is nog imposanter dan ik mij hem had voorgesteld. Over deze boom heb ik mijn hele leven lang verhalen gehoord. Hier staat hij nu, kaal en onbeschaamd te pronken in het bevroren winterlandschap. Zijn ouderdom en waardigheid zijn pijnlijk om naar te kijken. Hij heeft diepe groeven in zijn ruige schors. Het is duidelijk dat deze boom vele honderden jaren oud is. Overal zijn er stukken bast afgerukt en weggesneden. Mensen willen hem meenemen.

De onderste takken hangen krom van de krukken, doeken en verbanden die overal zijn vastgebonden. Stille getuigen van de troost die kreupelen en zieken hier vinden. Het valt me op dat veel van de verbanden nog stijf staan van de etter en het geronnen bloed. Ik leg mijn hand tegen de stam. Wat ben ik blij dat ik deze oude reus in de fleur van zijn leven mag zien. Het kost me

moeite om zelf geen stukje schors af te breken. Dat zou pas een relikwie van betekenis zijn. Maar wie zou me geloven?

Ik blaas in mijn verkleumde handen en kijk met duizend vragen in mijn hart naar het kleine houten beeldje van de Heilige Maagd dat in een kastje aan de boom is genageld.

'Hier hangt U dan,' fluister ik met bibberende stem. Mijn woorden dwarrelen in een wolkje van warme adem de lucht in. Zou Ze me gehoord hebben? Ze is kleiner dan ik me had voorgesteld. Amper dertig centimeter. Plots bekruipt me het gevoel dat Ze me aankijkt.

'Ik ga bij de mensen op zoek naar Uw verhaal,' zeg ik, dit keer luidop.

Ik kijk om mij heen. Natuurlijk heb ik de kronieken gelezen over wolven op deze heuvel. En rovers. Waar houden ze zich schuil? Springen ze alleen 's nachts uit de struiken tevoorschijn? Of ook in de vroege ochtend? Mijn hart bonst in mijn keel.

Van het dorp waar ik opgroeide is hier nog geen spoor. Dit is een onherbergzame plek, zeker bij dit vriesweer. Rotsen, struiken en drie paden die in de verte verdwijnen. Wanneer ik mijn blik over de horizon laat lopen, maakt mijn hart een kleine vreugdesprong. Daar, in het noorden, op amper drie kilometer van waar ik sta, zie ik in het dal de kerk van Zichem staan. Duidelijk herkenbaar, in bruine zandsteen en met een gehavende toren. Naast haar snijdt de bevroren Demer een kronkelende, witte streep door het landschap. Voor het eerst voel ik meer dan alleen gestolde angst in mijn aderen.

Ik sta met beide voeten op de bodem van de Zuidelijke Nederlanden. De grond waarin de eik zijn wortels steekt, maakt deel uit van Zichem, een van de oudste steden van Brabant, dat op haar beurt toebehoort aan de baronie Diest, ooit eigendom van Willem de Zwijger, eerste prins van Oranje. Willem is drie jaar geleden gestorven en Zichem behoort tot het erfgoed van de graven van Nassau. Het is duidelijk dat deze kleine stad van amper 300 gezinnen zwaar heeft afgezien. De littekens zijn zelfs vanop afstand zichtbaar.

Tijdens de negentien voorbije jaren wisselde Zichem zes of zeven keer van handen, speelbal tussen de Spaanse troepen van koning Filips II en de protestantse opstandelingen onder leiding van Willem de Zwijger.

Toen de rooms-katholieke koning Filips II in 1559 voorgoed naar Spanje terugkeerde, maakte hij zijn halfzuster Margaretha van Parma landvoogdes van de Nederlanden. Zijn rijk was zo groot en machtig dat Filips niet meer in staat was het alleen te besturen. Margaretha maakte tijdens haar heerschappij

helaas enkele cruciale fouten die aan de basis lagen van de Tachtigjarige Oorlog. Het komt in de beste families voor.

Een tweehonderdtal protestantse edelen hadden een smeeksbrief ondertekend waarin zij aan Margaretha de afschaffing vroegen van de Inquisitie. Filips II onderdrukte in zijn hele rijk namelijk alles wat ook maar een klein beetje afweek van de ware katholieke leer waarbinnen een gelovige zijn zielenheil kon bekomen door goede werken, gebed en goede ouderwetse boetedoening. Ook aflaten waren toegestaan, het afkopen van vergeving van je zonden door middel van giften aan de kerk. Een kwestie die vooral de rijken goed uitkwam. Arme sukkelaars werden wegens geldgebrek meestal doorverwezen naar het vagevuur.

De protestanten, ook Geuzen genoemd naar het Franse woord *geux* (ongelovigen), vonden die gedachte verwerpelijk. Vergiffenis van je zonden, zeiden ze, hangt alleen af van de genade van God. De hervormingen die zij wilden doorvoeren binnen het christendom, de Reformatie, stuitte de rooms-katholieke Filips II zodanig tegen de borst dat hij als een razende tekeer ging tegen alles wat binnen zijn rijk ook maar rook naar protestantisme. In een poging zijn gezag te handhaven, stuurde hij de hertog van Alva met tienduizend soldaten naar de Nederlanden. Alva volgde Margaretha op als landvoogd en nam zoveel protestanten gevangen voor ondervraging, marteling, vierdeling en opknoping dat een groot deel van de edelen in paniek op de vlucht sloeg.

Een van hen was Willem van Oranje, stadhouder van Diest en Zichem. Willem ronselde een heel aantal van zijn protestantse vrienden en samen organiseerden zij de Opstand. Soldaten galoppeerden de erven van boerderijen op en maakten zich kippen, varkens en boerendochters eigen, alsof het hun erfrecht was. Ze lieten het niet na om ook de boerin mee naar hun kampement te sleuren, om zich 's avonds aan haar te vergrijpen. Tijdens de vechtpartijen in en rond Zichem kropen kinderen en grote mensen in kelders en op zolders, in de hoop niet te worden afgeslacht als beesten tussen de stervende, gillende huursoldaten en hun doodsbanige paarden.

In 1578 had Filips II genoeg van de opstanden. Om de Geuzen voorgoed te verjagen, was het hoog tijd dat hij iemand stuurde die wist hoe het moest. Hij koos tot ieders verbazing de zoon van Margaretha. Alexander Farnese was 33 jaar en stond erom bekend een gematigd man te zijn. Hij arriveerde met zijn leger in Luxemburg, waar hij ook nog een stuk of wat Walen inlijfde in zijn huurleger. Van daaruit begon hij aan de herovering van de Nederlanden.

Op weg naar Diest kwam hem ter ore dat er op een heuvel in de buurt van Zichem een eikenboom stond waar mirakelen gebeurden. Hij besloot hier eerst zijn kamp op te slaan om te bidden aan de voeten van de Heilige Maagd, om Haar steun te vragen voor zijn overwinning op de ketters.

Daags na zijn aankomst, op 21 februari 1578, stuurde Farnese een afgevaardigde naar Zichem met de vraag tot onmiddellijke overgave. De Geuzen lachten in zijn gezicht. Ze hadden versterkingen opgegooid, stadsgrachten gegraven en houten schuttingen gebouwd. Toen Farnese als een orkaan over Zichem raasde, vochten de huursoldaten van Oranje als leeuwen. Maar de Spanjaarden en de Walen braken door de versterkingen heen en slachtten op de meest gruwelijke wijze een groot deel van de opstandelingen af, samen met eenieder die hen voor de voeten liep.

Pastoor Lodewijk Van Thienwinckel, de zachtmoedige ziel die sinds twee jaar de hoeder van de parochianen van Zichem was, had al veel meegemaakt, maar wat hij nu zag, tartte elke verbeelding. Kinderen die niet snel genoeg wegwamen, werden voor zijn ogen vertrappeld door paarden die uitgleden in het bloed. Rond een uur of vijf in de namiddag, toen het waterzonnetje al aan kracht begon te verliezen, slaagde hij erin om Guske van Victor Claes van de dood te redden, door hem onder een gevallen soldaat uit te trekken die nog lag te snakken naar adem terwijl het bloed uit de gapende wonde in zijn keel gutste. Guske, een jongetje van een jaar of zes, was lijkleek en rilde van angst. Van Thienwinkel pakte hem op en vluchtte met hem de kerk in, waar hij, in een hoekje weggedoken, de kleine jongen vasthield tot het geroep buiten ophield en de duisternis gevallen was.

Een stuk of tweehonderd opstandelingen konden zich verschansen in de burcht van Oranje. Ze beseften dat ze tegen de overmacht van de Spanjaarden niet op konden, maar nu was het Farnese's beurt om elke onderhandeling te weigeren die rebellenleider Jan van Lier hem aanbood. Farnese omsingelde de burcht. Bij dageraad smeed hij zich in de strijd, zij aan zij met zijn soldaten, wat hem voor de rest van zijn leven respect en aanzien opleverde bij zijn manschappen en zijn koning. De Spanjaarden knoopten Jan van Lier op aan de toren, sneden alle overgebleven protestanten de keel over en gooiden hen in de Demer, die donkerrood kleurde van het Geuzenbloed. De inwoners van Zichem, doodsbang als ze waren, spurten naar de watermolen en de sluizen, die ze nog net op tijd konden openzetten, om de zwellende lijken te laten passeren.

Toen Zichem geplunderd en uitgeknepen was als straf voor haar steun aan de opstandelingen, kostte het Farnese geen enkele moeite om Diest van de

Geuzen terug te krijgen. Hij gaf hen de kans om de stad vrijwillig te verlaten, wat ze onmiddellijk deden.

Zichem had nog meer verschrikkelijke momenten in het verschiep. Want datzelfde jaar brak er een pestepidemie uit die de inwoners, samen met pastoor Van Thienwinkel, massaal naar de eikenboom op de heuvel dreef, om te smeken voor verlichting en genade in deze tijden van ziekte, ontbering en hongersnood. Twee jaar later daverde het geteisterde dorp op zijn grondvesten door een aardbeving, die een deel van de burcht van Oranje deed instorten. De pastoor lag met armen en benen gespreid voor het altaar van zijn kerk op de grond, zijn gezicht nat van tranen tegen de koude, gebarsten tegels gedrukt. Hij bad met hart en ziel tot God om hem een instorting van zijn geteisterde heiligdom te besparen. De kerk bleef wonderwel overeind tijdens de aardbeving, maar niet veel later slaagden de Geuzen erin om Zichem opnieuw in te nemen. Dit keer toonden ze geen enkele genade. Ze sloegen de inboedel van de kerk kort en klein, sneden de kazuifels aan flarden en vernielden alle heiligenbeelden. Ze deden dat niet alleen in Zichem. Overal in de Nederlanden richtte de Beeldenstorm onherstelbare schade aan.

Van Thienwinkels hart brak toen hij hoorde dat ze ook het Mariabeeldje aan de eikenboom op de heuvel hadden meegenomen. Het zou voorgoed spoorloos blijven, waarschijnlijk in stukken gehakt of op het vuur gegooit door bezopen soldaten, die zich dag en nacht moed indronken met brandewijn en vrouwen.

Niet veel later viel Zichem opnieuw in de handen van de Spanjaarden. Na een periode van vreselijke hongersnood, lag er eindelijk relatieve rust in het verschiep.

Zelfs zonder Mariabeeldje bleef de eikenboom de plaats waar mensen uit de verre omstreken troost en genezing kwamen zoeken. De zieken en wanhopige zielen die hier in vroom gebed knielden, voelden dat op deze plaats de hemel de aarde raakte. Spaanse soldaten van de omliggende garnizoenen, moegestreden en geplaagd door etterende oorlogswonden die niet meer wilden toegroeien, kwamen aan de boom bidden. Zij waren er ook heilig van overtuigd dat deze plek door God zelf was uitgekozen. Zij die genazen en terugkeerden naar huis, namen de verhalen van de mirakelen aan de eikenboom op de heuvel met zich mee, tot helemaal in Spanje.

Maar hoe komt het dan dat ik hier in 1587 toch een Mariabeeldje aan de boom zie hangen? Wel, op een dag hoorde Jan Momboers, schepen van Zichem,

vertellen dat de kosteres van de Ter Heiligenkerk in Diest een beeldje in haar bezit had dat veel leek op de verdwenen Maria van de eik. Hij kon het niet over zijn hart krijgen om de kans te laten passeren dat beeldje naar de heuvel te brengen. Dus trok hij naar Diest, waar hij zolang smeekte tot de kosteres hem het beeldje in zijn handen duwde. Momboers bracht het naar pastoor Van Thienwinkel, die het met tranen in zijn ogen in een kastje aan de eikenboom bevestigde. Het kleine, houten Mariabeeldje begon aan een eeuwenlang leven als middelpunt van eerst plaatselijke en later wereldwijde devotie.

Ik richt mijn blik opnieuw op Maria, die naar me kijkt en lijkt te fluisteren: 'Ga nu maar met Nieke praten. Ze heeft veel te vertellen. Ik zal wel over jou waken terwijl je van hier naar ginder stapt. De wegen zijn gevaarlijk, maar ik draag jouw wel en wee in mijn hart.'

Ik zet mij traag in beweging en vertrek in westelijke richting. Na tweehonderd meter kijk ik om. De eikenboom staat machtig te glunderen in het heldere licht van de opkomende zon.

De wandeling valt me zwaarder dan ik had gehoopt. De harde grond kraakt onder mijn voeten en ik struikel om de haverklap over de ruige stenen die als bevroren vuisten uit de grond steken. Alsof de aardbodem zelf mij ervan probeert te verhinderen vooruit te komen. Twee keer heb ik mijn voet al omgeslagen. De geweldige vloek die mij telkens ontsnapt, brengt mij het schaamrood op de wangen.

Het pad waarop ik de heuvel afstropel, liep eerst in zuidwestelijke richting, maar is nu afgevlakt en leidt mij westwaarts. Daarginds, in de verre, paarse duisternis, ligt de stad Leuven. Zo ver moet ik gelukkig niet reizen. Ik moet maar twee kilometer afleggen, tot aan de pachthoeve van de Loobosch. Maar zelfs die twee kilometer lijken mij plots ellendig lang.

De dageraad opent het landschap dat voor mij ligt. De lucht is zo blauw dat het pijn doet aan mijn ogen. Ik sta stil om de ijskoude, zuivere lucht tot diep in mijn longen in te ademen. De weg loopt tussen de bomen en de velden. Er is niets in het landschap dat ik herken. Ik woon nochtans op deze plaats, breng hier mijn kinderen groot, ga naar mijn werk, naar de bakker, de apotheker. Meer dan vierhonderd jaar in de toekomst heb ik hier mensen lief. De grond waarover ik loop, draagt de belofte van hun bestaan. Ik voel mij verschrikkelijk eenzaam, ook al zijn zij al lang geboren in mijn hart.

De hoge bomen zijn een verrassing voor mij. Op een of andere manier had ik

een barre, open vlakte verwacht. Het pad is smal, en ik vraag mij af hoe hier met een kar kan gereden worden. De mensen kunnen toch niet alles te voet doen. Bovendien zijn hier legers gepasseerd, soldaten met paarden en oorlogstuig. Ik vind daar op deze bevroren ochtend niks van terug, ook al weet ik dat ten noorden van waar ik wandel, op nog geen tien kilometer van hier, een Spaans kampement ligt. Ik duw de gedachte met geweld uit mijn hoofd. Nee, verdomme, er gaat mij hier niks overkomen.

Ik ben op weg naar de boerderij van boer Tuur Exelmans, om zijn dochter Nieke te interviewen, die twee dagen geleden miraculeus genezen is van een bijna dodelijke koortsaanval.

Tuur was amper veertien jaar toen hij in 1556 als knecht begon te werken op de pachthoeve van de abdij van Park in Schoonderbuken. De Norbertijnenabdij van Park in Heverlee was gesticht in 1129 en uitgegroeid tot een economische grootmacht. De Witheren bezaten aan de westkant van de heuvel met de eikenboom een aantal bossen en akkers, die door pachters werden onderhouden. In Schoonderbuken hadden zij enkele huizen bekomen door schenking, en in de kapel van Sint-Job, in het centrum van de kleine gemeenschap, kwam drie keer per week een Witheer van Park de mis doen voor de keuterboeren uit de naaste omgeving. Lang geleden had hier ook een gasthuis voor de armen gestaan, maar dat was intussen verdwenen.

Geboren en getogen in de velden van Zichem, had Tuur als kind meer slaag dan eten gekregen. Hij was op zijn veertiende bij wijze van spreken al half krom gewerkt. Zijn handen waren ruige schoppen waarmee hij bergen werk kon verzetten. Zijn vader had hem gedrild in de boerenstiel en zijn moeder had hem de vrees voor de toorn Gods met de papepel ingegeven. Op een dag had een Witheer, die te voet op weg was van de kapel in Schoonderbuken naar zijn confraters in de abdij van Averbode, tegen de vader van Tuur gezegd dat ze daar in de pachthoeve nog gezonde jonge snaken konden gebruiken. Devoot als ze was, stuurde de moeder van Tuur haar zoon meteen naar ginder, met de boodschap zijn diensten gratis en voor niks aan te bieden. Daarna kreeg ze een pak rammel van haar man, die het werk op het veld niet gedaan kreeg zonder dat extra paar handen.

Tuur was een goede werker, en niet dom. Ook zijn hart zat op de juiste plaats. Toen in 1565 ene Franciscus Saenen na zijn dood zijn hoeve en de helft van zijn grond in de Loobosch aan de abdij van Park schonk, schrok Tuur zich half dood toen hem werd gevraagd om pachter te worden. En zo gebeurde het dat

de harde werker uit Zichem op zijn drieëntwintigste, na negen jaar ploeteren voor de Witheren van Park, plots boer werd in zijn eigen recht, op een stuk grond van 47 bunders, gelegen op een kilometer of twee van de heuvel met de eikenboom.

Qua timing kon dat tellen. De Tachtigjarige Oorlog was pas begonnen, maar omwille van de fortuinlijke ligging van de hoeve, in een natuurlijke inzinking in het terrein en verdoken tussen de lindebomen, zou Tuur het ergste leed gespaard blijven. Tenzij het ons Liefvrouwke van de eikenboom was, die Tuur en zijn boerderij beschermde.

Nochtans was hij getrouwd met een vrouw die groot gevaar liep als ketter te sterven, omdat ze meer geloof hechtte aan de geneeskrachtige werking van planten en wortels dan aan de goddelijke tussenkomst van de Heilige Maagd. Branden in de hel zou ze, zijn heidense Anna. Gelukkig slaagde Tuur erin om haar ongelooft voor de buitenwereld verborgen te houden. Hoe het kwam dat zijn vrouw niet in God geloofde, bleef hem een raadsel, want ze was een goed vrouwmens, dat hem bediende zoals een vrouwmens dat hoort te doen. In de loop der jaren schonk ze hem vijf zonen en een dochter, iets waar een pachter toch niet over te klagen heeft. Bovendien waren al zijn kinderen in leven gebleven, wat niet kon gezegd worden van veel kinderen in die tijd. Of dat nu te maken had met de brouwsels van Anna durfde Tuur niet te beweren. Hij stak zijn familiaal geluk liever op de goddelijke voorzienigheid. Want ook al kreeg hij Anna met geen stokken mee naar de kapel van Sint-Job, toch was hij er tot zijn opluchting in geslaagd de Witheer van Park wijs te maken dat ze het op haar adem kreeg van de vochtige schimmel op de muren van de kapel. Elke zondag bad hij tijdens de mis voor vergiffenis, want hij zag zijn Anna graag. Hij veronderstelde dat zijn rechtschapen godsvrucht haar ongelooft tot een vergeeflijke zonde maakte.

De dochter van Tuur en Anna heette Leonie. Ze was geboren de dag voor kerstmis in het jaar des heren 1570.

'Ze is niet van de snuggerste', zei Anna altijd, want Nieke had twee linkerhanden en slaagde erin negen op de tien keer de melk te laten overkoken. Toen ze zeven jaar was, was ze al een halve kop groter dan haar broer Fons, die nochtans meer dan een jaar ouder was dan zij.

Het jaar dat Nieke acht zou worden, was het jaar dat Alexander Farnese met zijn Spaanse soldaten door de Zuidelijke Nederlanden trok. Hij passeerde op een haar na de hoeve van de familie Exelmans. De grond daverde. Omdat de wind uit het noorden kwam, roken ze op de pachthoeve de vunzige stank van een leger op rooftocht. Terwijl Farnese op de heuvel met de eikenboom zijn

kampement opsloeg, zat boer Tuur met zijn zes kinderen in het achterhuis luidop te bidden om gespaard te blijven van de brutaliteiten van de Spanjaarden. Zelfs Anna was er komen bijzitten, want in haar keuken durfde ze niet alleen blijven. Tijdens de nacht die volgde, hakten de Spanjaarden de Geuzen in Zichem in de pan. De branden waren op de horizon te zien alsof het de dageraad was. Nieke was twee dagen daarna getuige van de eerste keer dat haar vader als een klein kind zat te snorren bij de open haard, omdat hij het nieuws gekregen had dat de boerderij van zijn ouders, die nu eigendom was van zijn oudste broer, was leeggeplunderd en platgebrand met de inwoners erin. En wat was er nu te plunderen, godverdomme? Armzalige sukkelaars waren het daar in Zichem, die uitgemergeld waren van de honger, en al jaar en dag gebukt gingen onder de terreur van die ongelovige kettters uit het noorden.

Ik nader de plaats waar ik naar mijn gevoel naar links moet gaan om de hoeve van Nieke te vinden. De enige aanwijzing die ik heb is een topografische Ferrariskaart uit 1777 die ik van het internet heb gehaald. Daar staat een pad op, maar was dat pad er tweehonderd jaar eerder ook al? Er bekruipt mij een griezelig gevoel. Wat zou er gebeuren als ik hier verloren loop? Geschrokken kijk ik achterom, en daar, duidelijk afgetekend tegen de einder, zie ik de scherpe heuvel. Ik haal opgelucht adem. Nee, verloren lopen kan ik hier niet.

Nieke wordt binnen 12 dagen zeventien jaar. Het heeft geen haar gescheeld of ze had haar verjaardag niet gehaald. Een week geleden bracht ze een zoon ter wereld, en het kraambed kostte haar bijna het leven. De avond na de bevalling ontwikkelde ze plots hoge koorts. Zo hoog dat het kindje niet eens aan de borst van zijn moeder kon liggen. Hij krijste van de honger, tot Anna hem warme koeienmelk te drinken gaf, die hij gretig opdronk tot hij voldaan in slaap viel. Nieke spartelde zich door de nacht, terwijl de arme Anna als gek door het huis liep, druk in de weer met allerlei zalfjes en brouwsels.

‘We moeten voor haar bidden,’ zei boer Tuur, en zijn vrouw bliksemde hem de kamer uit met haar ogen, terwijl hij bibberde van de schrik. Hij ging naar het achterhuis en stak een kaarsje aan bij het kleine beeldje van Maria dat hij daar in een hoekje had staan. Hij deed een schietgebedje en kroop daarna dicht tegen de haard onder een deken. De slaappleaats zou hij de volgende dagen niet meer zien.

Wat Anna noch boer Tuur wisten was dat Nieke kraamkoorts had. Een aan-